

G. VOSSelman

Monumentenbeleid in Apeldoorn geloofwaardig van start

Apeldoorn staat bekend als een aantrekkelijke woonplaats, omgeven door veel groen. Een meer bijzondere bekendheid genieten Paleis Het Loo, De Naald, park Berg en Bos en wellicht om andere redenen enkele instellingen van rijksbelasting- en verzekeringswezen.

Ondanks de 'koninklijke' historie is Apeldoorn niet rijk aan rijksmonumenten. Integendeel, in het stedelijk gebied staan slechts vijf gebouwen als rijksmonumenten aangemerkt. In het omvangrijke buitengebied van deze grootste gemeente van Nederland bevinden zich nog ongeveer twintig rijksmonumenten.

Toch is ook in Apeldoorn een toenemende belangstelling voor monumentenzorg te constateren. Sinds 1977 is er bijvoorbeeld een gemeentelijke monumentencommissie. De eerste aarzelen hiertoe en tot het maken van een gemeentelijke monumentenverordening kwamen voort uit de bevolking en de gemeenteraad. Met ingang van 1985 is tevens een gemeentelijke subsidieverordening van kracht. In die zin is het monumentenbeleid veelbelovend en geloofwaardig gestart.

Een van de Apeldoornse huuskes aan de Korte Nieuwstraat, die als geheel op de monumentenlijst staan

Historische ontwikkeling

Wat nu Apeldoorn heet, bestond tot omstreeks 1850 uit een aantal agrarische buurtschappen en dorpen zoals *Brink, Orden, Wormen* en *Ugchelen*. Het agrarische dorpencomplex telt dan ongeveer 10.000 inwoners. Apeldoorn kent derhalve geen historische stadsontwikkeling. Mede omdat de oorspronkelijk agrarische bebouwing verdwenen is, verklaart dit de schaarsheid aan rijksmonumenten. Wel zijn sporen uit vroegere perioden nog van wezenlijke invloed op de ruimtelijke structuur van Apeldoorn.

In de eerste plaats betreft dit de bouw van Paleis (oorspr. als jachthuis) *Het Loo* in opdracht van stadhouder *Willem III* in 1684. De uitstraling van *Het Loo* is aan de noordwestzijde van Apeldoorn zichtbaar in het lanenstelsel. De bekendste hiervan

is de Loolaan vanaf het gedenkteken *De Naald* richting N.H.kerk (centrum). Verder werden op de oostflank van de Veluwe vele sprengen gegraven. Aangedreven door het continu stromende water zijn in Apeldoorn vele papier- en korenmolens gebouwd; later vaak uitgroeid tot grote papierfabrieken en wasserijen. Door de realisering van nieuwe (spoor-)weg- en waterverbindingen veranderde de agrarische structuur vanaf medio 19e eeuw snel. Begunstigd door de centrale ligging in deze nieuwe infrastructuur ontwikkelden zich – vooral langs het Apeldoorns Kanaal – vele industrieën. Gelijktijdig werd een aantal landgoederen nabij *Het Loo* verkaveld. Mede geïnspireerd door *Het Loo* verkozen niet-Apeldoorners o.a. renteniers uit de Oost deze omgeving om zich een fraaie villa te laten

bouwen. In deze periode tot ca. 1920 is in feite het mooiste deel van 'historisch' Apeldoorn ontstaan: de zgn. Parkenbuurt(en).

In het overig deel van Apeldoorn werden met name de enken verkaveld en bebouwd met overwegend kleinere 'vrijstaande (Apeldoornse) huuskes.'

In de 20e eeuw, vooral na 1945, kwam de ontwikkeling van Apeldoorn in een gigantische stroomversnelling. In nauwelijks een eeuw groeide het dorp uit tot een meer provinciale stad van bijna 150.000 inwoners. Door verhuizing van enkele Rijksdiensten naar Apeldoorn leek het zelfs even een dependance van Den Haag te worden.

De laatste decennia is daardoor in en nabij de binnenstad veel oude bebouwing gesloopt en vervangen door zgn. stedelijke bebouwing. De tendens via afbraak naar schaalvergroting is thans enigermate gekalmeerd. Wellicht mede door de deels tegenvallende resultaten van de stadsvernieuwing is de belangstelling voor handhaving van waardevolle bebouwing enerzijds en de roep naar kwalitatief goede nieuwbouw anderzijds toegenomen. Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat de belangrijkste gebouwen van cultuurhistorische waarde dateren uit de periode 1850 tot ca. 1920.

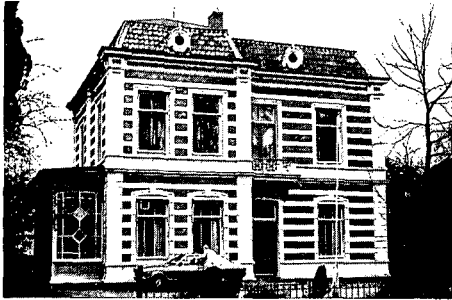
Gemeentelijke monumentenverordening

Ondanks de schrale oogst van monumenten uit het verre verleden komt Apeldoorn de eer toe dat het als één van de eerste Gelderse gemeenten in 1976 een gemeentelijke monumentenverordening vaststelde. Deze verordening voorziet in de mogelijkheid een gemeentelijke lijst van monumenten samen te stellen. Het biedt het gemeentebestuur de mogelijkheid om de betreffende gebouwen of terreinen te beschermen tegen sloop of rigoureuze ingrepen die het karakter van het geheel aantasten.

Bewust van de (extra) lasten die een eigenaar heeft met het in goede staat houden of restaureren van monumentale of beeldbepalende panden, heeft de gemeenteraad aanvullend een subsidieverordening vastgesteld. Ter tegemoetkoming in de kosten is een restauratie- en onderhoudsbudget beschikbaar; voor het jaar 1987 bedraagt dit ongeveer f 200.000,-

Aanwijzing tot gemeentelijk monument

Onder monumenten wordt verstaan alle zaken en terreinen zoals die in de Monumentenwet zijn beschreven. Op een tweetal punten is in de plaatselijke verordening echter een verruiming aangebracht. Ten eerste is juist ter bescherming van jongere bebouwing geen ouderdomsbepaling opgenomen. Ten tweede kunnen op de gemeentelijke lijst ook objecten als monu-

Een villa uit de Parkenbuurt (Van Rhemenslaan 11)

ment worden aangemerkt wanneer deze 'van grote betekenis voor de (lokale) bevolking' zijn.

De weging van de verschillende aspecten tot aanwijzing als monument blijft echter een moeilijke zaak, aldus de gemeentelijke commissie. Bij de aanwijzing wordt in principe uitgegaan van een tweetal basisnormen (o.a. het casco dient in redelijk goede staat te verkeren) en een 7-tal meerwaarden. Deze komen overeen met de normen zoals die door de Bond Heemschut zijn ontwikkeld.

Een object kan als waardevol en het behouden waard worden beschouwd als het voldoet aan de basisnormen en minimaal één van de daarop aansluitende meerwaarden.

In dit kort bestek kan niet nader op de procedurele aspecten worden ingegaan.

Resultaten

In vergelijking met de rijksmonumentenlijst klinkt het bijna ongelofwaardig, doch er staan inmiddels 147 gebouwen op de gemeentelijke lijst.

Ruim de helft van deze gebouwen is gelegen in de Parkenbuurt; gelet op de historische ontwikkeling ligt dit voor de hand. Het betreft overwegend statige villa's, ingebed in een kralensnoer van parken en lanen. Verder is een vrij groot aantal eenvoudige woonhuizen, overwegend met een verhoogde middenpartij, op de lijst geplaatst. De voorgevel van deze aardige huisjes is veelal figuratief gepleisterd.

Onder verantwoordelijkheid van de monumentencommissie is overigens in augustus 1987 een boekje *'Monumenten in het groen'* uitgebracht (84 blz.). Hierin zijn alle Apeldoornse monumenten in beeld gebracht, een bijzonder lovenswaardig initiatief om het lokaal bouwkundig-historisch bewustzijn te bevorderen. Ook door het aanbrennen van een 'groen-wit' embleem zullen de gemeentelijke monumenten binnenkort herkenbaar zijn.

Toekomstig perspectief

Een monument ontleent zijn waarde niet uitsluitend aan de gevel. Ook de landschappelijke/stedebouwkundige situatie, het erf, de straat en de buurt, is voor die waarde van belang.

Zowel voor de monumentale villa's in de Parkenbuurt als voor de groepen kleinere woonhuizen is het behoud van de stedebouwkundige/ruimtelijke samenhang van wezenlijke betekenis. Dit kan in juridisch-bestuurlijke zin het best worden beheerd door het opstellen van hierop toegesneden bestemmingsplannen. Ook kan daarmee het gebruik van de betreffende panden in

Kastelen rond Zutphen

Tekst Jan Harenberg. In dit boekje worden zeven kastelen c.q. buitenplaatsen ten oosten van de IJssel beschreven. Op een bondige prettig leesbare manier wordt de geschiedenis verhaald van de bouw en de verschillende bewoners. Niet alleen 'oude' kastelen als de Voorst (1695) en het Huis ten Baak (ca. 1740) worden beschreven, maar ook het in neo-renaïssancestijl gebouwde Suideras (1890) en de 'nieuwbouw' Dorth (1929). Achter in het boekje is een routebeschrijving opgenomen.

Uitgegeven in de serie 'Kleine Monumenten Reeks' een initiatief van de Staatsuitgeverij, uitg. *Waanders en de Walburg Pers*. Zutphen, De Walburg Pers, 1987. 95 pp. ISBN 90.6011.555.4. Prijs f 15,-.

Deel 2 in deze serie zal vermoedelijk in de loop van 1988 verschijnen. Dit zal een zevental kastelen ten westen van de IJssel beschrijven gelegen in de gemeenten Brummen en Voorst (o.a. de Poll, Empe, Voorstonden, Lathmer). AMTC

Kasteel Ammersoyen

De reeks geïllustreerde beschrijvingen van belangrijke kastelen, eigendom van de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, werd in 1987 uitgebreid met een gids over kasteel Ammersoyen. De auteur, drs. J. C. Bierens de Haan, is als kunsthistorisch medewerker verbonden aan de Stichting.

De opzet van deze met prachtige kleurenfoto's, reproducties van oude kaarten en schilderijen verrijkte monografie is dezelfde als van de al eerder verschenen deeltjes over de Cannenburg in Vaassen en Huis Verwolde te Laren.

Naast de geschiedenis van de gebouwen op zich en de restauratie door de Stichting wordt ruime aandacht geschonken aan hun interieur, dit laatste aan de hand van een rondleiding door de verschillende vertrekken. Ook de omgeving van de kastelen, respectievelijk hun tuin- of parkaanleg, wordt niet vergeten. Interessant zijn de gegevens over vroegere bewoners, aangevuld, met een chronologische lijst van de verschillende heren- en vrouwen-eigenaren. Een opgave van de voornaamste literatuur en gegevens over de Kasteelen Vrienden rondt deze uitgave af.

Het ligt in de bedoeling voorjaar 1988 ook een beschrijving van Kasteel Door-

samenhang met de omgeving worden gereguleerd. Op die wijze kan het ingezette monumentenbeleid verder worden ondersteund.

Met name voor de Parkenbuurt zal dit nodig zijn om de gewenste woonfunctie zoveel mogelijk te behouden. Negatieve effecten zoals aantasting van het karakter (door verdichting of te overheersende verkantoring) en verval van het gebouw (o.a. door uitsluitend kamerverhuur of pensiegebruik) dienen te worden tegengegaan.

Juist in de Parkenbuurt is het gewenst exclusievere vormen van bewoning te stimu-

werth uit te brengen. De gidsen zijn voor f 7,- per stuk verkrijgbaar tijdens de openstellingsuren van de betreffende Huzen of door bestelling bij het secretariaat van de Geldersche Kasteelen: Zypendaalseweg 44, 6814 CL Arnhem; tel. 085-420944. A. A. E. M. Gijsbers

Kasteel Nederhemert: een treurig verhaal

Als eerste uitgave van de Werkgroep Restauratie aan de T.H. Delft verscheen in 1986 deze omvangrijke studie van de hand van J. Kamphuis.

De auteur verdiepte zich tijdens een ruim twee jaar durend bouwonderzoek in de geschiedenis van kasteel Nederhemert, dat tijdens de laatste oorlogswinter, in januari 1945, in vlammen opging. Sindsdien wacht de inmiddels van een noodzakelijke ruïne, eigendom van de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, op restauratie, respectievelijk consolidatie.

Het kasteel, door de bevolking van Nederhemert aangeduid als 'de steenkomp', werd omstreeks 1300 gesticht aan de oever van een (thans dode) arm van de Maas. Opeenvolgende eigenaren brachten in de loop der tijd veel veranderingen aan in het kasteel. Soms waren dat verbouwingen en herstellingen na een verwoesting, dikwijls ook betrof het aanpassingen, ingegeven door de wens het kasteel aan te passen aan de eisen van de tijd. Zo dateren de laatste veranderingen in Nederhemert uit het begin van deze eeuw.

Naast een evaluatie van het bouwhistorisch onderzoek geeft de schrijver een overzicht van de meest waarschijnlijke plattegrondontwikkeling.

Een nostalgische gevoelens oproepende rondwandeling door het kasteel op het hoogtepunt van zijn ontwikkeling - rond 1930 - geeft de lezer een goed beeld van kasteel Nederhemert.

De tekst wordt toegelicht met ruim 250 tekeningen, afbeeldingen en foto's.

In de conclusie van de auteur, dat deze publikatie er toe zal bijdragen de waardering voor de 'steenkomp' van Nederhemert in positieve zin te wijzigen, 'opdat dit unieke monument binnen afzienbare tijd de restauratie (of consolidatie) krijgt die het verdient' kan Heemschut zich volledig vinden'. Al jaren vraagt de P.C. Gelderland aandacht voor dit vergeten monument! De prijs van dit boek is f 49,50. A. A. E. M. Gijsbers

leren. Dit was voorheen de drijfveer en is ook thans de meest geëigende functie voor deze villa's. Daarmee kan Apeldoorn zijn bijzondere imago op dit gebied blijven behouden.

Overigens is de monumentencommissie in Apeldoorn nog lang niet gereed met de inventarisatie van gemeentelijke panden. De verdere gang van zaken zal met belangstelling worden gevolgd. ■

Drs. G. Vosselman is stedebouwkundig adviseur van de gemeente Apeldoorn en lid van de provinciale commissie van Heemschut Gelderland.